

M. Rahman Sk. No:17 Anadolu İş H. K:3/11 Konak-İZMİR
Tel: (232) 445 78 25 - (505) 948 84 50
www.altiparmakhukuk.org/ info@altiparmakhukuk.org

BİLGİ NOTU 2023-06 BİYOÇEŞİTLİLİK İLE İLGİLİ TEMEL İNSAN HAKLARI

Biyoçeşitlilik ile ilgili Temel İnsan Hakları konusunda hazırladığımız bilgi notunu hukukçular, sivil toplum kuruluşları ve hak sahiplerinin ilgisine sunuyoruz.

Biyoçeşitlilik ile ilişkilendirilen temel insan hakları, biyoçeşitliliğe insan hakları temelli yaklaşım, biyoçeşitlilik sözleşmelerinde insan hakları ve insan hakları belgelerinde biyoçeşitliliğe yaklaşımın üzerinde durduğumuz bu bilgi notunun hazırlanmasında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin "İnsan Haklarının Ulusal Biyoçeşitlilik Stratejileri ve Eylem Planlarıyla Bütünleştirilmesi" adlı belge referans alınmıştır. İlgili belgeye [buradan](#) ulaşabilirsiniz.¹

Biyoçeşitlilik, insan hakları ve afet risk azaltma konularını kesişimsel çalışmaya önem veriyoruz. Bu alanlarda çeviriler yapmaya ve bilgi notları paylaşmaya devam edeceğiz.

Altıparmak Hukuk Bürosu

*Hazırlayan: Ada İlyada Utkucu
İzmir Ekonomi Üniversitesi Hukuk Fakültesi
4.Sınıf Öğrencisi*

BİYOÇEŞİTLİLİKLE İLGİLİ TEMEL İNSAN HAKLARI

1- Biyoçeşitlilik ile ilişkilendirilen Temel İnsan Hakları Hangileridir?

Yaşam Hakkı

(1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 6.Maddesi)

Biyoçeşitliliğe bağlı ekosistem hizmetleri, gıda, su ve hastalık yönetimi gibi sağlıklı bir yaşam için temel malzemelere erişim sağlar; bunlar olmadan yaşamlar tehlikeye girer ve yaşam kalitesinde düşüş olur.

Sağlık Hakkı

(1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 12.maddesi)

¹ Belgenin biyoçeşitlilik sözleşmesi internet sitesinde yer alan versiyonuna buradan ulaşabilirsiniz:
<https://www.cbd.int/doc/nbsap/Integrating-human%20rights-in-NBSAPs.pdf>

Biyçeşitlilik sağlıklı çeşitli şekillerde ilişkilidir. Örneğin, tıbbi ilaçlar genellikle doğal ürünlerden elde edilir, doğaya maruz kalmak ruh sağlığını iyileştirir ve biyçeşitlilik kaybı ise bazı zoonotik hastalıklara² maruz kalmayı artırır. Yukarıda da belirtildiği üzere, biyçeşitliliğin korunması beslenme, sanitasyon ve sağlıklı bir çevre de dahil olmak üzere sağlığın temel belirleyicilerinden bazıları için de kilit öneme sahiptir.

Yeterli Gıda Hakkı

(1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'nin 11.maddesi)

Yeterli gıda biyçeşitliliğe bağlıdır; yerel bitkilerin çeşitliliğine erişim ve türler içindeki genetik çeşitlilik daha yüksek tarımsal verimlilik ve besin değeriyle ilişkilidir.

Güvenli İçme Suyu Hakkı

(1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'nin 11.maddesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 2003 tarihli 15. Genel Yorumu)

Biyçeşitlilik, suyun yüzey akışını azaltarak, daha fazla su depolanmasını sağlayarak ve suyun arıtılması gibi örneklerle temiz ve güvenli içme suyuna erişim hakkını çeşitli şekillerde desteklemeye yardımcı olur.

Sağlıklı Bir Çevre Hakkı

(Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi 48/13 nolu Kararı, 2021)³

Biyçeşitlilik ve sağlıklı ekosistemler, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkının ayrılmaz unsurlarıdır. Biyçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı, biyçeşitliliğe bağlı ekosistem hizmetlerinin sürekli olarak sağlanmasını ve ilgili çok çeşitli insan haklarından etkin bir şekilde yararlanılmasını sağlar.

Kültürel Haklar

(1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'nin 15.maddesi)

Biyçeşitlilik, toprak kaynaklarının kullanımı, dini uygulamalar, avcılık ve balıkçılık gibi geleneksel faaliyetlerin sürdürülmesi de dahil olmak üzere yerli halklar gibi bazı halkların yaşam biçimleriyle özü itibarıyla ilişkilidir.

Yeterli Barınma Hakkı

(1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'nin 11.maddesi)

Biyçeşitlilikten elde edilen malzemeler konutların inşasına katkıda bulunur ve çevredeki ortamın yaşanabilirlik ve dayanıklılık dahil olmak üzere uzun vadeli yeterliliği üzerinde doğrudan etkileri vardır.

Yeterli Bir Yaşam Standardına Sahip Olma Hakkı

² Zoonotik Hastalıklar: Omurgalı hayvanlardan insanlara bulaşan enfeksiyonlardır. Her iki gruba dahil bireylerde ortak olarak şekillenen hastalıklardır.

³<https://altiparmakhukuk.org/blog/bm-ilke-karari-cevirisi-bir-insan-hakki-olarak-guvenli-temiz-saglikli-ve-su-47> Ekim 2021'de BM İnsan Hakları Konseyi tarafından kabul edilen karar 28 Temmuz 2022 tarihinde Genel Kurulda kabul edildi.: <https://altiparmakhukuk.org/blog/bm-genel-kurul-karari-cevirisi-temiz-saglikli-ve-surdurulebilir-bir-cevre-h-88>

(1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'nin 11.maddesi)
Biyçeşitlilik kaynakları avcılık, balıkçılık, toplayıcılık, kaynak hasadı,⁴ pastoralizm⁵ ve küçük ölçekli geçimlik tarım⁶ dahil olmak üzere çok çeşitli geçim faaliyetlerini desteklemektedir.

Kendi Kaderini Tayin Hakkı

(Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme Ortak Madde 1, ve BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi Madde 3)

Biyçeşitlilik hayatta kalmak için kritik öneme sahiptir. Bir halkın kendi ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimini özgürce seçerek kendi kaderini belirlemesini sağlar.

2- Biyçeşitliliğe İnsan Hakları Temelli Yaklaşım Nedir?

Biyçeşitliliğe yönelik insan hakları temelli yaklaşım (BİHTY), kural olarak uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarına dayanan ve işlevsel olarak insan haklarını teşvik etmeye ve korumaya yönelik bir araçtır.

Biyçeşitlilik kaybının temelinde yatan eşitsizlikleri analiz etmeyi ve biyçeşitliliğin iyileştirilmesini engelleyen ayrımcı uygulamaları ve adaletsiz güç ilişkilerini düzeltmeyi amaçlamaktadır.

BİHTY kapsamında, Ulusal Biyçeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (National Biodiversity Strategy and Action Plan- NBSAPs) dahil olmak üzere biyçeşitlilik planları, politikaları ve süreçleri, uluslararası hukuk tarafından oluşturulan bir haklar ve ilgili yükümlülükler sistemine bağlanır.

Herkes, hak sahibi olarak insan haklarını talep etme konusunda güçlendirilir. Görev sahiplerinin kapasitesi ise, insan haklarına saygı gösterme, bu hakları geliştirme, koruma ve yerine getirmeye dair yükümlülüklerini gerçekleştirmeleri için pekiştirilir.

BİHTY, biyçeşitliliğin korunması çalışmalarının sürdürülebilirliğini teşvik etmeye yardımcı olur. İnsanları, özellikle de en marjinal⁷ durumda olanları, politika oluşturma sürecine katılmaları ve harekete geçme yükümlülüğü olanları da sorumlu tutulmaları için güçlendirir.

3- Biyçeşitlilik Araçlarında İnsan Hakları

Biyçeşitlilik Sözleşmesi(Sözleşme) açıkça insan haklarına atıfta bulunmaz, ancak bazı hükümleri dolaylı olarak insan haklarına atıfta bulunur. Örneğin, Sözleşmenin 8. maddesi j bendi, yerli halkların ve yerel toplulukların ve onların bilgi, yenilik ve uygulamalarının biyçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımına katkılarına saygı göstermeyi, bu katkıları korumayı ve sürdürmeyi taahhüt etmektedir. İnsan hakları, yerli halkların ve yerel toplulukların sahip olduğu genetik kaynaklara erişim, bu kaynaklardan elde edilen faydaların

⁴ "Kaynak Hasadı" kavramı ile kast edilen yağmur suyu gibi bir doğal kaynağın hasadının yapılmasıdır.

⁵ Pastoralizm: Çiftlik hayvanları olarak bilinen evcilleştirilmiş hayvanların, tarihsel olarak sürüleriyle birlikte hareket eden göçebe insanlar tarafından otlatmak için geniş bitkili açık arazilere (meralara) bırakıldığı bir hayvancılık biçimidir.

⁶ Küçük Ölçekli Geçimlik Tarım: Küçük toprak sahiplerinin kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptıkları faaliyetlerdir.

⁷ Marjinal terimi, önemsiz muamele gören, toplumun kenarlarına itilen ve güçsüz kılınan kişi veya grubu tanımlar.

adil ve hakkaniyetli paylaşımı ile ilgili olarak Sözleşme'ye ve Genetik Kaynaklara Erişim ve Bunların Kullanımından Doğan Faydaların Adil ve Hakkaniyetli Paylaşımına İlişkin Nagoya Protokolü gibi protokollerine de dolaylı olarak dahil edilmiştir.

Biyçeşitlilik Sözleşmesi Taraflar Konferansı (COP) bir dizi kararında da Sözleşme ile uluslararası insan hakları hukuku arasındaki ilişkiye atıfta bulunulmuştur. Örneğin, 9.Taraflar Konferansında, erişim ve fayda paylaşımı ile ilgili bir karar, Yürütme Sekreterinden adalete erişim ve diğerlerinin yanı sıra insan hakları hukukuna uygunluk ile ilgili çalışmalar yapmasını talep etmiştir.⁸

Taraflar Konferansında yoksulluğun ortadan kaldırılması ve sürdürülebilir kalkınma için biyoçeşitliliğe ilişkin karar ile Taraf devletler "Yerli ve topluluklarca korunan alanları ve bölgeleri, topluluk temelli yönetimi, geleneksel sürdürülebilir kullanımı ve biyoçeşitliliğin topluluk yönetişimini desteklemek ve ulusal mevzuata uygun olarak insan haklarıyla ilgili uluslararası belgeleri ve hukuku dikkate alarak yerli ve yerel toplulukların karar alma süreçlerine tam ve etkin katılımını sağlama."⁹ya teşvik edilmiştir. Ayrıca, 14.Taraflar Konferansında koruma ve korunan alanlarla ilgili alınan bir kararda Devletlere Özel Prosedürlerin yetki sahiplerinin ilgili tavsiyelerini dikkate almaları çağrısında bulunulmuştur.¹⁰

4- İnsan Hakları Belgelerinde Çevre

Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 24. Maddesinin 2. Fıkrasının c bendi, Taraf Devletlere, çevre kirliliğinin tehlike ve risklerini göz önünde bulundurarak, diğerlerinin yanı sıra, yeterli besleyici gıdaların ve temiz içme suyunun sağlanması yoluyla, temel sağlık hizmetleri çerçevesinde de dâhil olmak üzere, hastalık ve yetersiz beslenmeyle mücadele etme yükümlülüğü getirmektedir. Bu hüküm, çocuk hakları ile kirliliğin neden olduğu çevresel zararlar arasında bağlantı kurmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi 29.maddesi 1.fıkrasının e bendi uyarınca, Taraf Devletler, çocuğun eğitiminin, diğerlerinin yanı sıra, doğal çevreye saygının geliştirilmesine yönelik olması gerektiğini kabul etmektedir. Buna biyoçeşitliliğe saygı eğitimi de dâhildir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi de sağlıklı bir çevreyi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 12.Maddesi ile korunan sağlık hakkının temel unsurlarından biri olarak tanımlamıştır.¹¹ Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi çevresel bozulmanın Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 6.Maddesi kapsamındaki yaşam hakkının kullanılmasına yönelik en acil tehditlerden biri olduğunu ve bu nedenle Devletlerin doğal kaynakların¹² sürdürülebilir kullanımını sağlama yükümlülüğü bulunduğunu teyit etmiştir. Son olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, 48/13 sayılı kararında temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrenin bir insan hakkı olduğunu kabul etmiştir.¹³

⁸ UNEP/CBD/COP/DEC/IX/12, para. 13.

⁹ UNEP/CBD/COP/DEC/IX/12, para. 11.

¹⁰ UNEP/CBD/COP/DEC/IX/12, para. 5.

¹¹ Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Genel Yorum No:14 (2000), para. 4.

¹² Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No.36 (2019), para. 62.

¹³ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, 48/13 sayılı kararı, [https://documents-dds-](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/289/50/PDF/G2128950.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/289/50/PDF/G2128950.pdf?OpenElement](https://altiparmakhukuk.org/blog/bm-genel-kurul-karari-cevirisi-temiz-saglikli-ve-surdurulebilir-bir-cevre-h-88) , son girilme tarihi: 16.10.2023. Belgenin Türkçe Çevirisi: <https://altiparmakhukuk.org/blog/bm-genel-kurul-karari-cevirisi-temiz-saglikli-ve-surdurulebilir-bir-cevre-h-88> son girilme tarihi 16.10.2023